

ВІДОБРАЖЕННЯ ПРАВИЛ МОВЛЕННЕВОЇ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ У ФРАЗЕОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ

Комунікативний кодекс – поняття, що в лінгвістиці визначається як “система принципів, правил і конвенцій спілкування, які регулюють мовленнєву поведінку учасників комунікації і ґрунтуються на певних категоріях і критеріях” [Бацевич 2004, 329], очевидно, має значні відмінності в межах тієї чи іншої етнічної, соціальної чи вікової спільноти.

Етнокультурна специфіка комунікативної поведінки японців неодноразово привертала увагу філологів, культурологів, психологів різних країн світу. Вміння вести діалог таким чином, щоб не нав’язувати співрозмовникові власних поглядів, гармонізувати атмосферу спілкування, уникати категоричності висловлювань, конфронтації, знаходити взаєморозуміння часто поза словами, особлива увага до позиції, почуттів, настрою співрозмовника – такі особливості відзначаються багатьма дослідниками. Етнокультурні концепти, в яких ці особливості знайшли відображення, зокрема такі, як “аймай” – “невизначеність, нечіткість”, “енрьо” – “скромність, стриманість”, “харагей” – “мистецтво спілкування без слів”, “амае” – “залежність від доброзичливого ставлення інших” тощо, також висвітлюються у працях науковців [Бондаренко 2010; Вежбицкая 2001; Пронников, Ладанов 1985 тощо].

Нас цікавить, як правила, норми, конвенції мовленнєвої поведінки японців закарбовані в пареміях та фразеології японської мови, тобто у мовних одиницях, які фіксують національно зумовлені ціннісні характеристики та відображають емоційно-оцінну концептуалізацію дійсності, що робить їх аксіологічно значущими мовними знаками.

У межах статті розглядаємо фразеосемантичне поле “комунікативна діяльність людини”, яке складається з низки семантичних груп.

Група 1. Спосіб ведення розмови

Ця група, у свою чергу, поділяється на підгрупи, в межах яких більшість аналізованих одиниць відзначаються негативною оцінністю.

Порушення конвенції мовленнєвої поведінки фіксує ідіома 遠慮会釈もない enryo eshaku mo nai (досл.: немає ні сорому, ні співчуття) ‘наполягати на своєму, не зважаючи на думки і почуття співрозмовника’.

1.1. Ситуація конфліктного спілкування

1.1.1. Сварка концептуалізується через такі поняття, як шип, голка, колючка, тобто гострі предмети, які можуть травмувати: 針を含んだ言葉 hari wo fukunda kotoba (досл.: слова з голками), 刺のある言葉 toge no aru kotoba (досл.: слова з колючками) ‘гострі слова’, 鎌をかける kama wo kakeru (досл.: вішати серп) ‘ставити провокаційне питання’, 釘をさす kugi wo sasu (досл.: уколоти цвяхом) ‘уколоти, натякнути на щось’; або кут, який неможливо обійти: 角が取れない kado ga torenai (досл.: неможливо взяти кут) – про різкий, сухий, нелюб’язний тон розмови, дошкульні зауваження; ‘дошкульяти’; 角が立つ kado ga tatsu (досл.: кут стоїть) ‘бути занадто різким’; 角を立てる kado wo tateru (досл.: ставити кут) ‘ускладнювати перемовини’, ‘створювати перепони’; 角を立てていう kado wo tatete iu (досл.: говорити, ставлячи кути) ‘говорити різко’, 言葉に角がある kotoba ni kado ga aru (досл.: в словах є кути) ‘говорити різко’.

Саме слово ‘сварка’ в японській мові має прозору внутрішню форму і складається з елементів ‘рот’ і ‘конфлікт’ – 口争い kuchiarasoi, або 口喧嘩 kuchigenka.

Агресивна мовна поведінка, дратівливість, гарячковість у спілкуванні передаються через образний гештальт погіршення карми: 業が煮える goo ga niegu (досл.: карма вариться) ‘гарячкувати’, 業を煮やす goo wo niyasu (досл.: варити карму) ‘дратуватися, гарячкувати’.

Підвищена тональність розмови, різкий тон передаються номінаціями 言葉を荒らげる kotoba wo agaragegu (досл.: підвищити голос у словах) ‘говорити різко’. Атмосфера конфліктного спілкування, підвищена тональність асоціюються з жаром: 熱弁を振るう netsuben wo furuu (досл.: трясати гарячою промовою) ‘говорити запально’, 勝手な熱を吹く kattena netsu wo fuku (досл.: дути теплом щосили) ‘дати волю язичку’, ‘говорити те, що заманеться, не зважаючи на співрозмовника’.

Просодичні характеристики мовлення, такі як висота тону, сила голосу, крім номінацій із прозорою семантикою: 声を上げる koe wo ageru ‘підвищити голос, підвищити тон’, 声を立てる koe wo tateru (досл.: ставити голос) ‘підвищувати голос’, 声がかかっている koe ga togatte iru (досл.: голос загострюється) ‘голос робиться різким’, – можуть передаватися через візуалізацію звуку: 黄色い声 kiirōi koe (досл.: жовтий голос) ‘пронизливий, крикливий голос’.

В основі образності багатьох фразеологічних одиниць на позначення ситуації суперечки, сварки лежать соматичні чинники, зокрема зміни фізичних та психофізичних станів: 青筋を立てて話をする aosuji wo tatete hanashi wo suru (досл.: сперечатися, напнувши сині вени) ‘гаряче сперечатися’. Вираз 顔をたたく otogai wo tataku (досл.: стукати підборіддям), крім значення ‘сварити’, може передавати значення, яке відповідає українському фразеологізмові ‘чесати язичком’.

Спосіб, манера мовлення в ситуації сварки в очах японців має вигляд ‘плювання словами’: 暴言を吐く bougen wo haku (досл.: плювати грубі слова) ‘вживати різкі вирази’, 噛んで吐き出すように言う kande hakidasu youni iu (досл.: говорити так, ніби розгриз і виплюнув) ‘сказати зі злістю’, ‘огризнутися’, ‘кинути зле слово’; 悪態をつく / 吐く akutai wo tsuku / haku (досл.: плювати поганим стилем) ‘сварити’.

Слова, образливі для співрозмовника, прирівнюються до отрути: 毒口を利く dokuguchi wo kiku (досл.: застосовувати отруйний рот) ‘робити в’їдливі зауваження’, – а також бруду, болота: ぼろくそにいう borokuso ni iu ‘змішувати з болотом’, 糞味噌にけなす kusomiso ni kenasu ‘обливати брудом’ (вираз з приміткою “вультг.”).

Лайливі слова прирівнюються до рідини, якою обливають: 悪罵を浴びせる akuba wo abiseru (досл.: поливати лайкою) ‘лаяти, сварити’. Словами, як холодною водою, можна охолодити стосунки між людьми, розсварити когось: 人と人の中に水を差す hito to hito no uchi ni mizu wo sasu (досл.: наливати воду між людьми) ‘пересварити когось, налаштувати проти когось’.

Дія різких слів на адресата прирівнюється до фізичної дії: 急所に触る kyuusho ni sawagu (досл.: торкатися важливих органів), 急所をつく kyuusho wo tsuku (досл.: штовхати важливі органи) – ‘зацепити за живе’, 脂を絞る abura wo shiboru (досл.: витискати жир) ‘дуже висварити’, 顔をつぶす kao wo tsubusu (досл.: давити обличчя) ‘ставити в незручне становище, принижувати’.

У свідомості японців сварка – це така ситуація, в якій програють обидві сторони, що засвідчує паремія 喧嘩両成敗 kenka ryouseibai (досл.: сварка – поразка обох).

1.1.2. Ситуація розпикання, наганяю (слово, яке записується ієрогліфами: меч і удар), тобто коли особа, вища за статусом, робить різкі зауваження нижчому за статусом, номінується виразами 剣突を食う kentsuku wo kuu (досл.: їсти наганяй) ‘дістати наганяй’, 剣突を食わせる kentsuku wo kuwaseru (досл.: дати з’їсти наганяй) ‘зробити догану’.

1.1.3. Ситуація докорів, висловлювання невдоволення, скарг у японській мові часто передається виразами, до складу яких входять онматопоетичні прислівники, які передають також фонаційні нюанси: ぐずぐず言う guzuguzu iu, ぶうぶう言う buubuu

iu ‘скаржитися’, ぶつぶつ言う butsubutsu iu ‘скаржитися, прискіпуватися, гризти’, がみがみ言う gamigami iu ‘говорити сердито, роздратовано, дорікати, гризти, накидатися на когось, огризатися’, むにやむにやに言う ‘висловлювати незадоволення, говорити нерозбірливо, собі під ніс’.

Докір прирівнюється до стискання шиї, наприклад, про висловлений у непрямій формі докір говорять: 真綿で首を絞める *mawata de kubi wo shimeru* (досл.: стискати шию шовковою ватою) ‘м’яко, непрямо дорікати’.

1.2. Ситуація дискусії, яка відзначається певною напругою пристрастей, номінується виразом 議論に花を咲かす *giron ni hana wo sakasu* (досл.: в дискусії дати квітам розквітнути) ‘гаряче сперечатися’.

1.3. Ситуація гармонійного спілкування засвідчена в японській мові невеликою кількістю фразеологічних одиниць. Це, зокрема, вирази, що позначають подолання перешкод у спілкуванні, досягнення порозуміння 角が取れる *kado ga tokeru* (досл.: кут можна взяти) – про м’який, люб’язний тон розмови, 角を取る *kado wo toru* (досл.: брати кут) ‘згладжувати кути’.

Одна з обов’язкових умов гармонійного спілкування зафіксована у фразеологізмі 相槌を打つ *aiduchi wo utsu* ‘підтакувати’. Дослівно цей вираз означає ‘бити айдзучі’, останнє слово в ньому використовується тільки зв’язано і записується ієрогліфами: партнер і молот. Етимологію цього виразу лексикографічні джерела пояснюють таким чином: так як молотами по черзі вдаряють по металу, коли його кують, так і слухач короткими реакціями-репліками, якими він висловлює свою увагу, зацікавлення в розмові, задає певний ритм розмові і налаштовує мовця на подальше мовлення.

Фонаційні особливості приємного на слух голосу і способу мовлення прирівнюються до образів природи або ж звучання музичних інструментів. Наприклад, про звучання гарного високого жіночого голосу говорять: 玉を転がすよう *tama wo korogasu you* (досл.: як звук дорогоцінного каменя, що котиться) ‘голос як срібний дзвіночок’.

1.4. Інші особливості ведення розмови (комунікативні невдачі)

1.4.1. Швидкий темп збудженого мовлення

Про швидкий запальний спосіб мовлення говорять: 油紙に火がついたようにべらべらしゃべる *aburagami ni hi no tsuita youni peraperera shaberu* (досл.: торохкотіти так, як горить просякнутий жиром папір) ‘торохкотіти як кулемет’.

1.4.2. Говорити нудно

御託を並べる *gotaku wo naraberu* (досл.: ставити в ряд нудні розмови) ‘вести нудну розмову’, ‘говорити про щось другорядне, неважливе’. Цей вираз може також передавати значення ‘говорити нахабно’.

1.4.3. Не досягнути мети мовлення, незважаючи на багаторазове повторення, – таку ситуацію номінують вирази: 口を酸っぱくする *kuchi wo suppaku suru* (досл.: робити рот кислим); 口が酸っぱくなる *kuchi ga suppaku naru* (досл. рот стає кислим) ‘повторювати те саме, вичерпати своє красномовство’.

1.4.4. Відсутність уваги до співрозмовника

Неувага до співрозмовника схожа до того, як провощений папір не вбирає, а відштовхує воду: 油紙に水を注ぐよう *aburagami ni mizu wo sosogu you* (досл.: як лити воду на провощений папір) ‘зовсім не звертати уваги на слова співрозмовника’.

Група 2. Зміст мовлення

2.1. Модальність

2.1.1. Правдивість / неправдивість

У буддизмі брехня вважається одним з десяти найтяжчих гріхів. Тому на фразеологічному рівні мови функціонує значна кількість одиниць із яскраво вираженою негативною оцінністю, що номінують неправдиве висловлювання: 舌を二枚に使う *shita o nimai ni tsukau* (досл.: використовувати язик надвоє) ‘дворушничати’; 言を二つにする *gen wo futatsu ni suru* (досл.: зробити слово двома) ‘суперечити собі самому’; 口と腹は違う *kuchi to hara ha chigau* (досл.: рот і живіт відрізняються) ‘на словах – одне, в душі –

інше'; 口に蜜あり、腹に劍あり kuchi ni mitsu ari, hara ni ken ari (досл.: на вустах – мед, а в животі – меч); 口叩きの手足らず kuchi tataki no te tarazu 'язиком воює, а руки невмілі'; 一枚の舌をたたく ichimai no shita wo tataku (досл.: стукати одним язиком) 'робити щось лише на словах'; 言うは易しく行は難し iu ha yasashiku, okonau ha katashi 'легко сказати, важко зробити'. Як бачимо, більшість цих виразів побудована на протиставленні думок, почуттів, з одного боку, і слів – з другого – або на протиставленні справ і слів.

Значна кількість фразеологічних одиниць на позначення ситуації неправдивого мовлення має у складі соматизми 'рот', 'язик': 舌の先でごまかす shita no saki de gomakasu (досл.: обдурювати кінчиком язика) 'заговорювати зуби'.

У японській мовній картині світу брехливі слова забарвлені червоним кольором – кольором небезпеки: 真つ赤の嘘 makka no uso (досл.: яскраво-червона брехня) 'нахаб-на брехня'.

Недотримання слова концептуалізується як його поїдання: 言を食む gen wo hamu (досл.: їсти слова) 'не дотримати слова'; а хитрість, обман – як каузація поїдання слів: いっぱい食わせる ippai kuwaseru (досл.: примусити з'їсти забагато) 'обдурити, перехитрувати, зіграти злий жарт'. Дидактичні приписи кодексу мовної поведінки зобов'язують людину дотримуватися обіцянки, не порушувати даного слова: 約束は約束 yakusoku wa yakusoku 'обіцянка є обіцянка', 男子の一言近鉄の如し danshi no ichigon kintetsu no gotoshi 'слово чоловіка як сталь'.

Повчальні сентенції відображені також і в таких пареміях: 嘘は一時 uso ha ittoku (досл.: брехня – на годину) 'брехня довго не живе'; 嘘つきは泥棒のはじまり usotsuki ha dorobou no hajimari 'брехня – початок злодія'; 嘘を言うと閻魔に舌を抜かれる uso wo iu to enma ni shita wo nukaregu (досл.: якщо говорити неправду, Емма (володар пекла) висмикне язик), 嘘をつかねば仏になれぬ uso wo tsukaneba hotoke ni narenu (досл.: якщо брехати – Буддою не станеш).

2.1.2. Відкритість / завуальованість мовлення

Завуальованість мовлення асоціюється з тканиною або іншою перешкодою на зубах, що відображено у висловах 歯に衣着せぬ ha ni kinu kisenu (досл.: кімоно на зуби не одягають) 'говорити відверто' і 奥歯に衣を着せる okuba ni kinu wo kiseru (досл.: надягати на задні зуби тканину) 'говорити непрямо', 奥歯に物が挟まる okuba ni mono ga hasamaru (досл.: у задніх зубах щось застрягло) 'говорити ухильно', 'недоговорювати'.

Як вже говорилося вище, слова в японській мовній свідомості часом прирівнюються до рідини, води, їх, як і воду, можна скаламутити: 言葉を濁す kotoba wo nigosu (досл.: каламутити слова) 'говорити непрямо, ухильно'.

Ухилання від прямої відповіді може також асоціюватися з одночасним виконанням двох протилежних дій: 言を左右にして gen wo sayuu ni shite (досл.: роблячи слова лівими і правими) 'ухилитися від прямої відповіді'.

2.2. Вихвалятися

Вихваляння в японській мовній культурі, в якій понад усе цінується скромність, чемність, безперечно, не схвалюється. Тому дієслова у фразеологічних виразах на позначення такої мовної поведінки мають яскраво виражені негативні конотації: ほらを吹く hōra wo fuku (досл.: дути вихваляння) 'перебільшувати, вихвалятися' (похідне ほら吹き hōrafuki – хвалько); 気焰を吐く kien wo haku (досл.: плювати гарячою мовою) 'вихвалятися, перебільшувати'; 高言を吐く kougen wo haku (досл.: плювати високі слова) 'вихвалятися'.

Вихваляння можуть концептуалізуватися як щось велике, таке, що перевищує норму: 大きい口を利く ookii kuchi wo kiku (досл.: задіювати великий рот) 'вихвалятися'; 大風呂敷を広げる ooburoshiki wo hirogeru (досл.: розстелити великі фуросікі) 'вихвалятися, прибрехати'. В образній основі останнього виразу лежить предметна реалія 'фуросікі' – тканина, якою послуговуються як сумкою.

Про людину, яка любить вихвалятися, можуть сказати 口弁慶 kuchi benkei 'Бенкей! лише на словах' або 陰弁慶 kage Benkei (досл.: Бенкей в тіні) 'хвалько'.

Різке засудження вихвалання бачимо у виразах 自慢高慢馬鹿の内 *jiman kooman baika no uchi* ‘вихвалання і пиxa – ознака глупоти’, 自慢は知恵の行き止まり *jiman ha chie no yukidomari* (досл.: вихвалання зупиняє розум).

2.3. Лестити

Донорською концептосферою для сценарію лестощів у японській мовній картині світу служать реалії предметного світу, такі як страви: 味噌をする *miso wo suru* (досл.: розміщувати місо² ‘лестити’ (похідне 味噌播り *misosuri* ‘підлабузник’)) – або музичні інструменти: 太鼓を持つ *taiko wo motsu* мати барабан ‘лестити’ (похідне 太鼓もち *taikomochi* ‘прихвостень’); 太鼓をたたく *taiko wo tataku* (досл.: бити в барабан) ‘лестити’; 口三味線 *kuchi shamisen* (досл.: рот – сямісен³ – солодкі слова).

Про слова такі солодкі, що в них важко повірити, можуть сказати: 牡丹餅で頬を叩かれるような話 *botamochi de hou wo tatakaeru youna hanashi* (досл.: розмова така, ніби по щоці вдарили рисовою паляничкою) ‘надто добре, щоб можна було повірити’.

Ситуацію підлабузництва номінує також вираз 機嫌を取る *kigen wo toru* (досл.: брати настрій) ‘догоджати комусь, підлизуватися’.

2.4. Говорити дурниці

Фразеологічні одиниці на позначення дурних балачок часто містять такі ж дієслова, як і на позначення ситуації сварки: 妄言を吐く *ougen wo haku* (досл. плювати необдуманими словами) ‘висловитися необережно, сказати дурницю’; 口をたたく *kuchi wo tataku* (досл. стукати словами) ‘молоти дурниці’.

У цій групі є як одиниці з прозорою семантикою: 言うものおろか *iu mono oroka* ‘говорити дурниці’ – так і такі, тлумачення яких вимагає культурологічного коментарю. Зокрема, вираз 与太を飛ばす *yota wo tobasu* (досл.: пустити дурня літати) ‘молоти дурниці’, ‘вигадувати щось’ містить власне ім’я Йота (скорочення від Йотаро), що має зв’язок з японським театром ляльок Дзьорурі.

Вираз 管を巻く *kuda wo maku* (досл.: скручувати в трубку) ‘молоти дурниці’ переважно використовують, коли говорять про мовлення дуже п’яної людини. (Куда – це такий стержень, на який намотували нитку при прядінні. Ця дія супроводжувалася одноманітним звуком, який з певною регулярністю повторювався. Саме до цього звуку й прирівнюється говоріння п’яного).

2.5. Пліткувати

Швидкість поширення пліток засвідчує вираз 口から出れば世間 *kuchi kara dereba seken* (досл.: якщо злетіло з язика – стало відомим усім).

Плітки – це слова “в тіні”: 陰口を利く *kagekuchi wo kiku* (досл.: застосовувати рот у тіні) ‘пліткувати за спиною’.

Ситуація несправедливого звинувачення когось, злісного пліткування прирівнюється до надягання на когось мокрого одягу (очевидно, що мокрий одяг робить видимим те, що зазвичай одяг приховує): 濡れ衣を着せる *nureginu wo kiseru* (досл.: надягати на когось мокрий одяг) ‘несправедливо звинувачувати, обмовляти когось’.

Вираз 口がうるさい *kuchi ga ususai* (досл.: рот набридливий) має значення ‘мати поганий резонанс’.

Група 3. Релевантність мовлення

3.1. Доречність мовлення

Недоречність мовлення прирівнюється до дурниць: 言うだけ野暮 *iu dake yabo* (досл.: вже лише зі слів зрозуміло, що дурний) – про ситуацію, коли немає потреби у сказаному, сказане є недоречним або нетактовним.

Таку ж ситуацію номінують вирази 言うに足らず *iu no tarazu* (досл.: недостатньо для говоріння); 言うに及ばず *iu ni oyobasu* (досл.: не доходить до говоріння) ‘говорити зайве, у чому немає потреби’.

У низці виразів окреслена ситуація, коли необережне висловлювання шкодить самому мовцю: 口を割る *kuchi wo wagu* (досл.: ділити рот) ‘розкрити таємницю, зізнатися’, 語るに落ちる *kataru ni ochiru* (досл.: впасти в говоріння) ‘виказати себе, проговоритися’; 舌がすべる *shita ga suberu* (досл.: язик ковзає) ‘проговоритися, вихопилося’.

На позначення порожніх балачок у японській мові функціонують як пряма номінація 無駄口 mudaguchi ‘пусті слова’ та фразеологічні одиниці, до складу яких це слово входить: 無駄口を叩く mudaguchi wo tataku (досл. стукати порожніми словами) ‘говорити зайве, непотрібне’, – так і вирази, в основі яких лежать історичні події. Наприклад, вираз 小田原評定 Odawara hyoujyou, що дослівно означає ‘замок Одавара’ і використовується на позначення порожніх балачок, відносить нас до подій 1591 р., коли в замку Одавара надовго затягнулися переговори між Тойотомі Хідейосі та його супротивниками, які в результаті ні до чого не привели.

3.2. Кількісні характеристики мовлення

Японський дзен-буддизм, як і китайський даосизм, сповідує апофатичний спосіб передачі істинного знання, істинного вчення. Розуміння того, що істина лежить поза словами, глибоко вкорінене в японській ментальності і виражається у такому концепті, як “харагей”, про що йшлося вище. Тому багатослів’я в японській фразеології та пареміях, як правило, засуджується: 浅瀬に徒波 asase ni adanami (досл.: дрібні хвилі на міліні шумлять) ‘неглибока людина багато говорить’; 言わぬはいうに勝る (досл.: неговоріння перемагає говоріння); 言わずもがな iwazu mogana ‘краще не говорити’; 言わぬが花 iwanu ga hana ‘невимовлені слова – квіти’; 下手の長談義 heta no nagadangi ‘багатослів’я нездари’.

Група 4. Сила слова

З давніх-давен японці вірили в “котодама” – душу слова, в магичну силу слова. Свідченням віри в те, що словами можна зурочити, завдати шкоди, можуть бути вирази: 人を呪わば穴二つ hito wo norowaba, ana futatsu ‘проклянеш когось – готуй дві ями’; 一寸の舌に五尺の身を損ず issun no shita ni goshaku no mi wo sonzu (досл.: язик довжиною в 1 сун⁴ завдає шкоди тілу довжиною в 5 сяку⁵); 口は禍の門 kuchi wa wazawai no mon (досл.: рот – ворота для нещастя).

Синонімічні вирази 口ゆえに身を果たす kuchi yue ni mi wo hatasu, 口ゆえに身を失う kuchi yue ni mi wo ushinau дослівно перекладаються як ‘через слова можна загинути’ і є застереженням проти необачних висловів.

Слово має велику силу, послуговуючись мовою, людина може вирішувати різні справи. І якщо в Україні “язик до Києва доведе”, то в Японії – до Кіото: 口あれば京に上る kuchi areba kyoo ni nobogu ‘якщо маєш язика, дійдеш до Кіото’.

У підсумку слід зазначити, що мовний матеріал, який розглядається в межах статті, звичайно, не вичерпує усього різноманіття фразеології і паремій японської мови на позначення норм, правил і конвенцій мовленнєвої поведінки, проте дає можливість простежити деякі особливості способів їхньої концептуалізації.

¹ Герой епосу “Хейке моногатарі” – могутній і хоробрий воїн.

² Місо – паста із соєвих бобів.

³ Сямісен – триструнний музичний інструмент.

⁴ Сун – міра довжини, дорівнює 3,03 см.

⁵ Сяку – міра довжини, дорівнює 30,3 см.

ЛІТЕРАТУРА

- Бацевич Ф.С. *Основи комунікативної лінгвістики*. Київ, 2004.
 Бондаренко І.П. *Розкоші і злидні японської поезії*. Київ, 2010.
 Быкова С.А. *Японско-русский фразеологический словарь*. Москва, 2000.
 Вежбицкая А. *Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики*. Москва, 2001.
 Пронников В.А., Ладанов И.Д. *Японцы. Этнопсихологические очерки*. Москва, 1985.
 Фролова О.П. *Фразеология современного японского языка*. Новосибирск, 1979.
 成語林. 故事ことわざ慣用句. Obunsha. 1992.
 ことわざの泉. The Hokuseido Press. 1981.